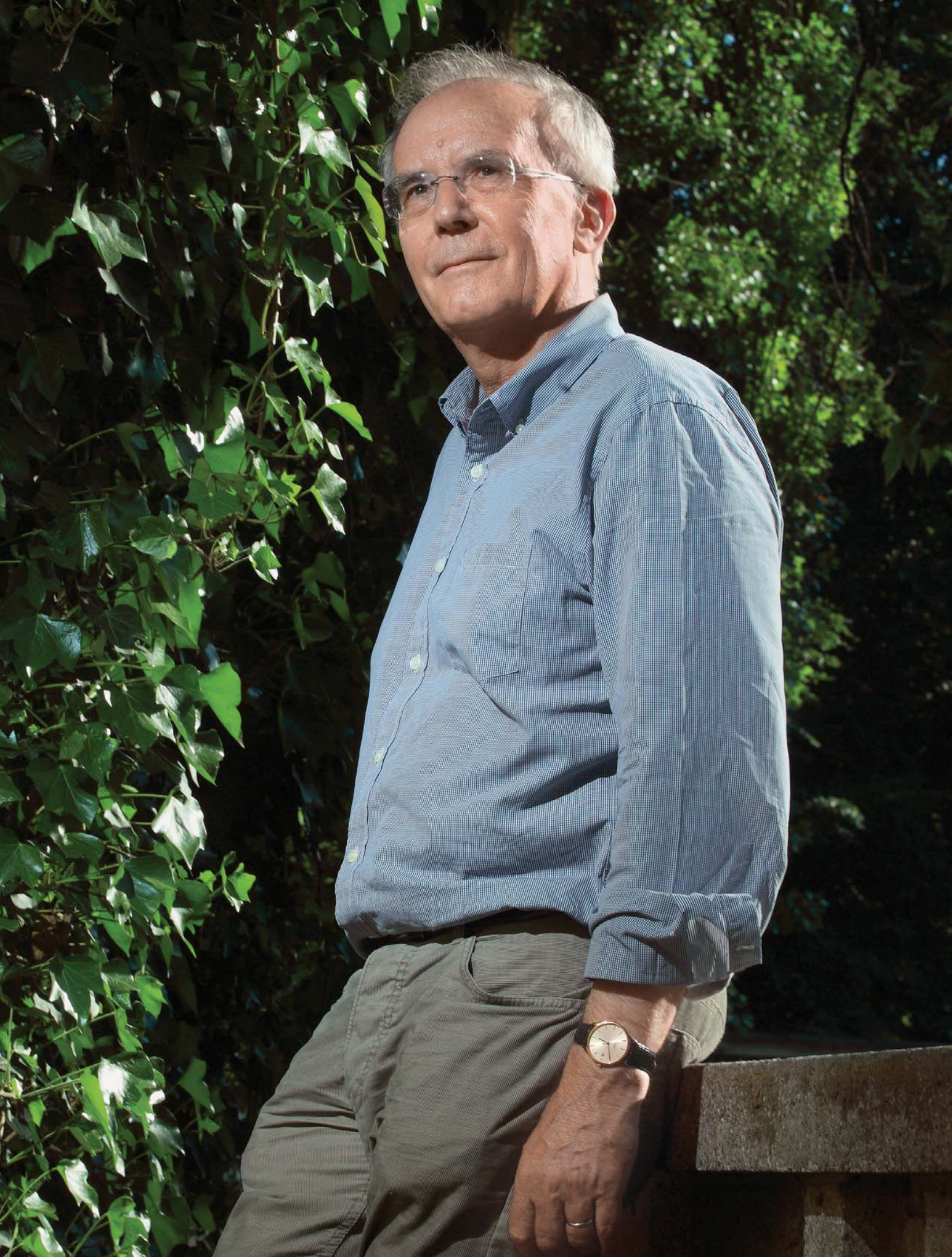

Tomaž Šalamun

Tomaž Šalamun, pesnik, o svojem pesniškem postopku, o tem, kako doživlja svet realnosti in poezije, in tudi o "luknjah" v pesniškem ustvarjanju in življenju, o svoji zaporniški izkušnji v času socializma, o borznem trgovanju in o nastopih slovenskih književnikov na ameriškem trgu

Marjan Horvat, foto Borut Krajnc

Tomaž Šalamun (1941) je skoraj pol stoletja mednarodno najbolj uveljavljen slovenski književnik. Že s svojo prvo zbirko *Poker* je leta 1966 udaril kot strela z jasnega. Z njo je v slovensko književnost vpeljal pesniško govorico, popolnoma drugačno od dotedanje. V visoki književnosti so mesto našle besede, ki so prej veljale za tabu ali pa so se zdele morda preveč banalne, da bi se »dotaknile« slovenskih književnikov. Toda v Šalamunovi poeziji je vse mogoče. S svojimi svobodno oblikovanimi verzmi, polnimi asociacij in nenavadnih, nemalo krat zelo zabavnih, igrivih in tudi šokantnih domislic povezuje svetove in motive visoke umetnosti z včasih najbolj vsakdanjimi človeškimi dejanji. V njegovem ustvarjanju lahko vse postane pesem, vendar je treba, kot pravi sam, »pri ustvarjanju dati inteligenco na hladno« in se prepustiti »pramenu energije«. Poezija pač ni sporočilo. »Sporočila preberete in jih razumete. Jaz pa sprejemam 'sporočila', jih čutim, a jih ne razumem.« Zato deluje njegova poezija tako enigmatično.

Šalamun je do zdaj objavil »pramene energije« v štiridesetih pesniških zbirkah. Z njimi nagovarja ne le ljubitelje poezije, ampak vse ljudi, ki jim duhovna plat človeškega bivanja ni tuja.

Na začetku svoje pesniške poti, v zbirki *Poker*, ste zapisali verz: »Utrudil sem se podobe svojega plemena / in se izselil.« Kaj se mora zgoditi v življenju mladega človeka, da se odloči za zavestno osamitev? Kajti za to je šlo, če prav razumem?

► Ko sem bil otrok, sem zelo intenzivno igral klavir. Mama me je učila igrati nanj, še preden se je odprla koprsko glasbena šola, imel sem prednost, zato sem veljal za čudežnega dečka v takrat še pretežno italijanskem mestu. Ta pritisk je bil tako močan, da sem pri dvanajstih letih, ko mi je oče prepovedal dvakrat na teden trenirati veslanje, iz protesta opustil klavir in se ga v življenju nikoli več nisem dotaknil. V meni je bila, vse do študentskih let, ko se mi je zgodila poezija, nekakšna »luknja«. Nisem vedel, kaj bi si v življenju zares želel početi. Vpisal sem medicino, mislil sem, da bi bilo to očetu mogoče prav, ker je bil zdravnik. Takoj sem ugotovil, da goljufam samega sebe. Vpisal sem se na umetnostno zgodovino, si zaradi slabe vesti »naložil« še zgodovino in malo kasneje še arhitekturo. Na diplomskem izpitu prve stopnje se mi je zgodila čudna reč. Bil sem nem in sploh nisem mogel odpreti ust. Za odličnjaka, kot sem bil, je bil to neverjeten kolaps. V tej ničti točki je prišel na fakulteto brat pesmi Dane Zajc. To je bilo zame tako močno doživetje, bil je tako karizmatična figura, da me je dokončno zrušilo in presvetilo. Vsakič, ko sem videl Zajca, so se mi zatresla ko-

lena in odpiralo se je vse to, za kar sem že, ko sem bil otrok, čutil, da je velika umetnost. Verz, ki ga omenjate, je prvi med verzi petih, šestih pesmi, ki so v enem zamahu popadali kot kamni z neba. Nisem vedel, kaj se mi dogaja, silno sem se prestrašil, a čutil, da gre za nekaj usodnega.

Kaj pomeni ta »izstop«, ki ga tematizirate v pesmi?

► Morda je to mogoče razumeti v kontekstu razmer, v katerih smo živeli v Kopru. To je bil takrat najbolj eksponiran vzhod, cona B, zato politično izjemno nadzorovan, a tudi bolj odprt. Povsod po Evropi je bila revščina. Starši pa so me, petnajstletnika, poslali k prijateljem v Bruselj in Pariz, zamenjevali so si otroke. Bilo je leto dni pred veliko razstavo EXPO. Le Trst, kjer so bili Američani, in Bruselj v tistem času nista bila zelo revna. Postal sem blazen snob. Imel sem občutek, da so me starši rodili v nekakšni popolni luknji. Po svetu so me namreč spraševali, kaj je Slovenija, in našteval sem jim naše velike može, Prešerna, Plečnika, pa niso poznali nikogar. Govorili so mi, da nekdo mora biti svetovno znan, saj imajo Madžari, Srbi, Romuni tega in tega. V meni se je zbudil strašen bes nad tem in že takrat sem sklenil, da nočem biti sirota v Evropi. Začutil sem potrebo po razbitju »geta«, željo, da se tudi iz našega okolja kaj sliši. Takrat še nisem vedel, da me bo zanimala poezija. Razen Rimbauda, Kosovela in Župančiča nisem poznal ničesar. Nihče, razen Rimbauda v francoščini, se me ni zares dotaknil.

Na koncu zbirke ste v »slovarčku« pod geslom Moj značaj zapisali: »Ko bodo bleferji odšli, se bom pognal z vso silo proti vratom, jih zaprl in blefiranje bo ostalo v sobi.« Misel je povezana s pesništvom in pesniki, saj ste se očitno takrat odločili, da boste le pesnik. Do takšnega spoznanja in odločitve pa mlad človek ne pride čez noč.

► Ko sem napisal prvih šest pesmi, ki so mi bile podarjene zaradi prezenice Daneta Zajca in tudi Braca Rotarja, ki je bil takrat moj najboljši prijatelj in je začel pisati poezijo pred mano, sem začutil, da je poezija tisto, kar je »zares«, kar mi lahko tudi eksistencialno nekaj da. To je bila kretnja osvoboditve, stopil sem v prazno, a v prazno polno, kar je žarelo, kar je obetalo, kar je bil kozmos. Vse drugo je postalo sekundarno, umetnostna zgodovina itd. je bila samo še socialna mimi-krija. Natančno sem vedel, kaj hočem biti, a tudi, da se bom zelo težko preživljal.

Ali zato v pesnitvi Mrk omenjate »natančen načrt« za svoj »svet ostrih robov«, ki bo »krut in večen«. Je takšen vaš svet? Ob branju vaših

pesmi se človeku vseeno zdi, da se pri pisanju zabavate.

► Niti najmanj ne delam po kakšnem načrtu. Mrk je verjetno nastal pod vplivom Michelangela Antonionija (italijanski filmski režiser, op. a.) in Dušana Džamonje (makedonsko-hrvaški kipar, op. a.), ki je takrat razstavljal v Mali galeriji. Bili smo pod močnim udarom eksistencializma, strasten bralec Perspektiv sem bil že prej. Moje prvo pesniško obdobje je zaznamovala zbirka Poker, potem je prišla vojska in po njej se je vse ustavilo. Drugo obdobje, ki je zaznamovano z zbirko Namen pelerine, ko sem bil že del skupine OHO - obe knjigi sta bili izdani v samozaložbi -, je nekaj popolnoma drugega. Je pravzaprav tisto, kar sem »našel«, kar je »skočilo« vame, saj je večina tekstov prepisana iz časopisov ali knjig. Temu sledi obdobje konceptualizma in moja socializacija umetniške skupine OHO. Bil sem kustos pripravnik v Moderni galeriji, sam del skupine, organiziral sem razstavo v tedaj najboljši galeriji v Jugoslaviji v Zagrebu in omogočil razstavo v Ljubljani. Člani skupine OHO smo konec šestdesetih let imeli odmevne razstave po tedanji Jugoslaviji, leta 1970 pa smo nastopili s svojimi deli tudi v newyorškem Muzeju sodobne umetnosti na razstavi »Information«, morda najodmevnejši razstavi muzeja MOMA za naslednjih trideset let. Takrat so me tudi osebno povabili v New York in julij 1970 je kar precej posegel v moje življenje. V tistem času se je končala moja konceptualna faza in sodelovanje s skupino OHO, v Ameriki sem sprevidel, da tamkajšnji umetniki, mislim tudi na velika imena sodobne umetnosti, govorijo le o denarju, o sto tisoč dolarjih, potrebnih za nove projekte. V žepu sem imel izjemno ljubezno pismo Lawrencea Ferlinghettija, ameriškega pesnika in soustanovitelja založbe City Lights, ki sem ga spoznal leto poprej, ko sva brala na pesniškem festivalu v Taormini na Siciliji. Ko je prebral tistih nekaj mojih pesmi, prevedenih v italijanščino, se je nad menoj zares navdušil in mi po vrnitvi domov v pismu predlagal, naj jih prevedem v angleščino, da bi jih morda izdali pri njegovi založbi. S tem pismom sem naivno vstopil v trgovino za poezijo v Greenwich Villageu, ga pokazal in spraševal, ali imajo koga, ki bi mi pomagal pri prevajanju. Imeli so ga. Prišel je šestindvajsetletni bobnar. Trudili smo se prevajati, a to se seveda ni izšlo.

Če pogledamo vaše družinske korenine, izhajate iz rodbin s pestrimi življenjskimi zgodbami in tudi z naklonjenostjo do umetnosti. Rodili ste se v Zagrebu, otroštvo ste preživeli v Kopru ...

► ... iz Zagreba smo pred ustaši pobegnili v Ljubljano, kjer sta se rodila moja sestra Katarina in moj mlajši brat Andraž. Naslednja naša družinska postaja je bil Mostar. Tam smo se znašli po kazni, ker je oče na zdravniškem kongresu napadel sistem besežiranja otrok po slabem sovjetskem modelu. Oče je bil levičar, vendar nikdar komunist, pač pa je že, ko je bil gimnazijec, svoje ptujske prijatelje komuniste v tridesetih letih nekako ščitil, ker je bil moj ded vpliven liberalni advokat, predsednik lovskega društva, tudi z zvezami na dvoru. Morali bi ga zapreti, pa so ga raje »skrili« v Mostar. Po informburoju se je lahko vrnil v Slovenijo, a ne v Ljubljano, ampak v Koper.

Oče je bil pediater, mama pa umetnostna zgodovinarica, ki je tik pred doktoratom opustila študij, ker je oče želel imeti takoj veliko otrok. Pravzaprav je ustavil njeno intelektualno kariero, popolnoma se je posvetila nam. Guliči, materina veja, so bili močna tržaška družina. Po požigu Narodnega doma so se trije bratje in sestra zatekli v precej ozko Ljubljano. Moj stari stric Gvidon Gulič je na primer napisal dvajset knjig o turbinah. Stric Mirko je bil adlatus Vladimirja Bartola. Nestabilna figura, črna ovca med petimi otroki, Bartol ga je imel za svojega privatnega genija. Imenuje ga moj Hazdrubal. Ker je bil ta človek precej nesposoben urejati si življenje, je Bartol zanj od moje none in Gvidonove žene, se pravi od Guličev, izpulil kar nekaj denarja. Moj nono je bil ekonomist in bankir, zelo sposoben broker. Pred fašisti se je moral umakniti. Špekuliral je na borzi, odpiral rudnike kaolina in sanjal, da bo zgradil železnico od Kočevja do Reke. Leta 1929, v času velike krize, je bil ob ves denar, nekaj časa je družina še vzdržala v Ljubljani, potem je odšla v Zagreb, kjer je nato nono vodil tovarno nekega Čeha Horaka. Po tej logiki sem se jaz rodil v Zagrebu, oče pa je v Zagrebu študiral medicino, ker tega študija v Ljubljani ni bilo.

Žilico za posel ste pokazali tudi vi, saj ste se »igrali« na borzi v Trstu?

► Ja. Med letoma 1989 in 1995. Precej uspešno na začetku, potem pa klavrno na koncu. Nekaj časa sem od tega dobro živel.

Menda ste imeli takrat »luknjo v pisanju« ...?

► ... totalno. Vanjo sem padel leta 1989 v YADDU, ameriški umetniški koloniji v New Yorku, kjer sem bil že večkrat prej od leta 1973. Po osemnajstih dneh pisanja in blaženega občutka sem se v devetnajsti dan zbudil paničen, poln črnine, v popolnem krču in strahu, se čutil krivega za potres v Armeniji, krivega, ker sem pesnik, krivega zaradi svojega agresivnega in norega pe-

Moj idealni bralec je nekdo, ki me prebere, postane zato bolj živ in prisoten, zato širše diha in še njega prime, da bi bil kak umetnik ali vsaj DJ.

Na živce mi gredo ljudje, ki danes kasirajo zaradi problemov, ki so jih imeli v Jugoslaviji, ki je bila nekaj popolnoma drugega kot Češka, Romunija ali Madžarska.

40

niškega jezika, čutil sem, da sem prebil dovoljeno človeško mejo. Poezije sem se tako zbal, da do leta 1995 nisem napisal niti enega verza. Se pravi, pet let popolnega molka in strahu pred poezijo. Moja paranoja je bila, da sem kot pesnik vplival na Radovana Karadžića, vojnega zločinca, ki je dejansko hotel biti moj učenec v poeziji. V osemdesetih letih smo hodili k Josipu Ostiju, bosanskemu in slovenskemu pesniku, ki je bil direktor Sarajevskih aprilskih srečanj. Karadžić se je vseskozi smukal okoli nas. In ker sem bil v Beogradu razglašen za »generala«¹ jugoslovanske avantgarde, sem se spraševal, ali ni morda tudi moj divjaški, anarhični in nasilni pesniški jezik prispeval k tragediji v tedanji skupni državi. Vse skupaj pa je bilo kajpak moj hubris in blazenje, ampak Czesław Miłosz je lahko napisal pesem o Sarajevu, o tem sta pisala tudi Venko Taufer in Josip Osti, Josif Brodski ima krasno pesem o Bosni, jaz pa sem bil nem. Šele leta 1995 se je želja po pisanju začela spet zbujati. Seveda sem takrat začel na borzi zgu- bljati.

Kaj pomeni za pesnika, da mu ne gre?

► Popolna tema. Bal sem se za življenje, v Saratoga Springsu bi se bil skoraj hospitaliziral. Na srečo sem šel raje na pivo in potem k družinskemu zdravniku, ki mi je svetoval, naj se vrnem domov, v Slovenijo. Pa se nisem mogel, ker je bil moj edini denar, ki naj bi ga zaslužil kot profesor in gost pesniškega programa, štirinajst dni oddaljen. Moral sem biti kot nekakšna odprta rana, bilo je zelo čudno, ker sem po branju podpisal okrog šestdeset knjig svojih Selected poems.

Pesnitni ste začeli med študijem. V vaši »bandi«² je bil Braco Rotar in ...

► ... Ni bilo bande, pač pa prijateljstvo. Braco je začel pisati pesmi štirinajst dni pred mano. Občudoval sem ga, vedel sem, da gre za močno poezijo. Odpeljal sem ga na Perspektive, takrat najmočnejšo intelektualno, duhovno in socialno revijo v Sloveniji in Jugoslaviji, in ga predstavil: »Braco Rotar, velik pesnik.«³ Čez nekaj časa so me vprašali, ali tudi jaz kaj pišem, in pokazal sem jim še svoje pesmi. Bil je še Franci Zagoričnik, ki je dostikrat poskusil objavljati v Perspektivah,

pa ga je Janko Kos nekaj časa zavračal. No, nas tri so zaprosili, naj napišemo po eno stran o tem, kaj je poezija. Moj prvi stavek, dobro se ga še spomnim, je bil: »Poezija je zato, ker človek ni bog, in to je, kar človek najtežje prenese.«⁴ Lepa reč.

Vaša zbirka Poker je nato udarila kot strela z jasnega. Postali ste zvezda med poeti. Pa še zaprli so vas.

► Ja, tudi počutil sem se kot zvezda. Imel sem najlepšo punco, Tržičanko, Tatjano Uršič, arhitektko in pianistko, podobno Monici Vitti, samo lepšo. Da so me takrat zaprli za pet dni, pa me je naredilo zelo slavnega.

Vsi kritiki pa vam in vaši zbirki Poker vendarle niso bili naklonjeni.

Ostro je proti vaši poeziji nastopil Josip Vidmar, v bran pa sta vas vzela Taras Kermauner in Dušan Pirjevec, pa tudi Kocbek je z besedami »zelo odprto«⁵ po svoje pohvalil vaše delo. Kako gledate retrospektivno na to obdobje, je šlo za prelom s prejšnjo generacijo?

► Mislim, da ni šlo za nič posebnega, ampak za nekaj zelo normalnega, kar prinese evolucija, za več svobode. V poezijo sem priletel iz košarke in jadranja, o njej zelo malo vedel, se veselil življenja in tudi tisto Dumo, zaradi katere so me zaprli, sem napisal, ne da bi se zavedal, da lahko povzroči pretres. Niti pomislil nisem, da bi se lahko Matija Maček, tedaj izjemno močan politični mož, identificiral s crknjeno mačko. Sicer pa bi bila lahko ta zgodba zame tudi problematična. Kajti če postaneš slaven in nisi nič naredil, si na odlični poti, da boš propadel. In če pridejo k tebi udbaši in ti rečejo: »Tovariš Šalamun, zdi se, da vas je zapor popolnoma uničil, saj ne pišete več protestnih pesmi,«⁶ to pomeni, da so me hoteli imeti v nekem predalčku kot protestnega pesnika. Ko sem prišel iz zapore, sem dobil »iz Italije«⁷ po pošti paket z emigrantsko literaturo. Na svoj pisalni stroj sem napisal: »Spoštovana Udbe, ob 9.10 sem dobil to od vas in ne 'iz Italije'. Ura je 9.20, vračam!«⁸ Paket sem poslal na sedež Udbe. Od takrat sem imel popoln mir, vsaj z Udbo nisem imel več opravka.

Zanimivo je, da so se ob vaši zaporni kazni oglasili med drugim v New York Timesu in Le Mondu.

► Ja, ker je bilo popolnoma nepri-

merno, da bi Jugoslavija leta 1964, ko je dobivala ogromno denarja od Zahoda, tako surovo ravnala z mladim pesnikom. Čez običajne meje so pri nas šli verjetno zato, ker je Maček ponorel. Jožeta Pučnika so potegnili nazaj v zapor in ga zaprli za dve leti. Meni so hoteli dopovedati, da Dume sploh nisem napisal, ampak jo je napisal Veljko Rus. Skratka, da so mi jo podtaknili starejši, da bi me kompromitirali, in da se igrajo z mano, da bi rešili svoje glave. Do mene so se obnašali kot do velikega generala sovražne vojske, celo spoštljivo (in knjižnica na Povšetovi, pravo čudo, Ovid, klasiški), vendar sem izkusil tudi klasično stalinistično zgodbo. »Dobri«⁹ zaslisevalec mi je dopovedoval, da sem nedolžen, zlorabljen, da prihajam iz poštene levičarske družine. Za njim pa je stal meter in pol visok policist z razrezanim obrazom, ki je v roki vrtel nekakšno verigo, zraven pa je bila še tajnica, ki je delala zapisnik. Zaslisevalec mi reče: »Prosim, bodite razumni, saj vendar vidite, da vam želimo pomagati!«¹⁰ In kaj kmalu zatem: »Veste, vedno pa nismo tako pozorni in širokosrčni v obravnavanju, kot smo do vas. Imamo tudi druge metode.«¹¹

Te zaporniške epizode niste nikoli izkoriščali za krepitev svojega položaja v družbi?

► Na živce mi gredo ljudje, ki danes kasirajo zaradi problemov, ki so jih imeli takrat. Ne pozabimo, da je bila Jugoslavija nekaj popolnoma drugega kot Češka, Romunija ali Madžarska. Imeli smo odprte meje, vendar je tudi res, da nismo nikoli vedeli, kdaj bo prišel ledeni val, ali bo liberalni val ali ne. Ko je propadel komunizem, se mi je spočilo vse telo. Spočila si je vsaka moja celica, ker je ta popolna fantazmagorija totalitarizma izhlapela. Karkoli se zgodi, to ni več eksistencialno nevarno.

Vrniva se k pesnjenju. K zbirki Poker. Še danes se zdi, da je zelo drugačna od druge slovenske poezije. Kako ste izdelali ta svoj svet poezije? Pesnik in umetnostni zgodovinar Miklavž Komelj je v spremni besedi k vaši pesniški zbirki Sinji stolp zapisal, da ste v bistvu le prenesli zahodno paradigmo pesnjenja na takrat nekoliko zatohlo slovensko književno prizorišče.

► To drži, ampak to se zgodi vsaki

mladi generaciji, ki po logiki evolucije prinese nove vsebine. Slovenci takrat nismo imeli ljudi, vsaj ne med pesniki in pisatelji, ki bi lahko študirali v Parizu. Sam pa sem imel stike s Parizom od mladih nog.

Po zgradbi vaših pesmi z začetka so dim, da vam je bila blizu konstruktivistična poezija Srečka Kosovega, zlasti Integrali, ki jih je profesor Anton Ocvirk držal v »bunkerju«¹² vse do sredine šestdesetih let. Verjetno bi se slovenska poezija razvijala drugače, če bi Kosovelovi Integrali izšli takrat, ko bi morali, v dvajsetih letih prejšnjega stoletja?

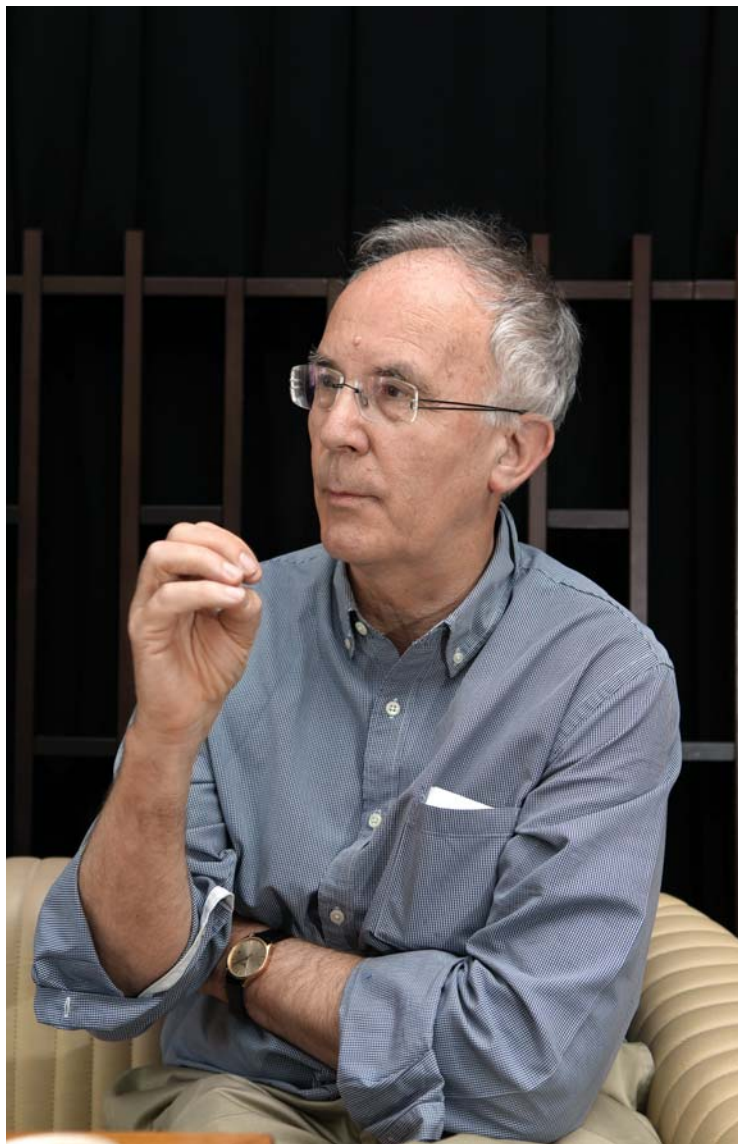
► Da, ampak Integrali so izšli zaradi pritiska, ki ga je naredila moja zbirka Poker. Izšla je leta 1966, Integrali pa leta 1967. Spomnim se Ocvirka, ki je na predavanjih govoril, da lahko izda Kosovela kot religioznega pesnika, kot eksistencialističnega pesnika, kot kozmičnega pesnika, kot avtorja žametne lirike, kot kakršnegakoli Kosovega.

Ste se v šestdesetih letih počutili v isti vlogi kot Kosovel v dvajsetih, ko je ustvarjal avantgardistično poezijo?

► Integrali in Poker nimajo dosti skupnega. Spomnim se, ko sem leta 1971 v Ameriki bral Integrale; takrat bi se lahko morda bolj identificiral s kompletnim Kosovelom, ne pa samo z Integrali. So sorodnosti z mojo poezijo, vendar so tudi tako velike razlike, da tega medsebojnega pretoka ni. Name je v bistvu bolj vplivala Kosovelova poezija v francoščini, izdana pri Seghersu v Poètes d'aujourd'hui, še danes silno vplivna knjiga, kot zgled, kako prodreti v svet. To je ena najboljših knjig, ki jih imamo na tujem, šele petinštirideset let pozneje je tako močan Kosovel predlani izšel v angleščini v redakciji Berta Pribca in ne boste verjeli, ta knjiga na nekatere mlade ameriške pesnike zaradi odličnega prevoda vpliva bolj kot Rimbaud, ki, čudno, ameriških pesnikov nikoli ni zares pretresel. Francoski prevod je nastal po zaslugi Ceneta Vipotnika, ki je imel dobre zveze s Parižani. Nekaj Kosovelovih pesmi iz Integralov je torej izšlo prej v francoščini kot v slovenščini. Ciril Zlobec mi je pripovedoval, da je bral opombe pri izvornem izvodu Integralov, kjer je pisalo na primer: »Srečko, tole pa raje skrij, grozota!«¹³

Kitajske pesnike zanima, kako je mogoče, da sem bil tako drzen in v socialističnem sistemu v pesmi napisal fuk. To je zanje nerazumljivo.

43

Begal je literarne teoretike in kritike. Kakor jih bega tudi vaša poezija. Najpogostejše se v svojih interpretacijah vaših pesmi ustavijo pri razmerju med objektivnim svetom in svetom domišljije. Je to prava pot za razumevanje vaše poezije?

► Pojma nimam in o tem ne želim ničesar vedeti. Pesniki smo stvarniki. Narejeni smo iz ljubezni, njena roka smo. Ustvarjam iz svetlobe, teme, ki postane svetloba. Tako gledam na poezijo. Od kod prihaja to? Ne vem. Gre tudi za spominske drobce, vendar prihajajo od nikoder, sami se prikradejo v pisanje. Vem pa, da bo nekaj morda lahko postalo verz, ker prihaja od nekega drugod. Ne prihaja iz jezika, v kate-

rem se zdaj midva pogovarjava, ampak prihaja kot nekak pramen energije, brizg iz sinaps ali žil, kot zvok ali podoba, ki jo opišem, kot muha, ki pleza po zidu in se zadeva v koleno (ki ga kar dobi, čeprav je muha) kot stavek, ki ga moram v hipu zapisati, ker če zgrešim to histro in pozabim zadnjo besedo, je ne znam več obnoviti, ker nimam več dostopa do tega čudežno razprtega časa. Vsaj zadnja leta se mi to dogaja. Ko sem bil mlad, je bilo drugače. Takrat sem napisal pesem in si rekel, oh, tole je verjetno zadnja pesem, ki mi je podarjena v življenju. Čeprav sem imel za seboj že tri ali štiri knjige. Zdaj je drugače. Zdaj ravnam kot čebela, ki lah-

ko, če dobro posluša, samo čaka, da nektar začne brizgati, da začnejo funkcionirati geizirji. To religiozno zapisujem. Občutek imam, da me tako ali tako vodi jezik, ki totalno uživa, kot žuželka ali kot speleolog, ki je odkril novo jamo, novo luč, in kriči in vrešči od veselja, da je nekaj odkril.

Toda nekateri pesniki, poznavalci vaše poezije, vendarle pravijo, da gre pri vas za zelo premišljeno delo. Ne le za tok ...

► ... pri ustvarjanju je treba dati inteligenco na hladno. Ko pišem, ne razmišljam. To je tako kot nekdo, ki hoče doseči najboljši izid v teku na sto metrov. Ne more razmišljati o tehniki. V tretji fazi moje poetike, začne se s knjigo Romanje za Maruško, takrat sem pričakoval otroka, sem se počutil, kot da padam nazaj, na hrbet, v blato, v vlažno, v nekaj zelo plodnega, in tam plavam. S to knjigo, mislim, se šele razpre, kar upam, ima neko težo tudi v svetovnem merilu.

Bi lahko dejali, da vaše pesmi imajo neko sporočilo?

► Poezija ni sporočilo. Sporočila preberete in jih razumete. Imam zelo intenziven sanjski svet. Prejemam »sporočila«, čutim jih, a jih ne razumem, s poezijo, ki jo pišem, je va vprašanje, ali imajo zvezo.

Kako sami doživljate sanjski svet, ki vas navdihuje?

► Naj pojasnim s primerom. Leta 2009 sem bil na Kitajskem s skupino ameriških pesnikov in enim Kanadčanom. S kitajskimi pesniki smo preživeli teden dni v branju pesmi, predvsem pa v pogovorih. Imel sem občutek, da se dogaja to, kar se je zgodilo leta 1950 v New Yorku, ko je ameriški slikar Jackson Pollock, ki je bil močno pod vplivom Picasa, dobesedno posesal umetniško moč Pariza in jo instaliral v New York, svetovno prestolnico kulture. To silovito moč vsrkavanja je zdaj čutiti na Kitajskem, strašno željo popiti vse najbolj sublimirane vršičke duhovnega sveta in jih vgraditi v svojo hegemonijo.

Potemtakem v komunistični Kitajski in Aziji nasploh že nastaja nova, vznemirljiva poezija?

► Vsekakor, čeprav težko sodim, najbolj jih zanima, kako se individualizirati. Zanima jih, kako je mogoče, da sem bil tako drzen in v socialističnem sistemu v pesmi napi-

sal fuk. To je zanje nerazumljivo. Po drugi strani pa so o vsem natančno obveščeni.

A kaj je obisk Kitajske povzročil v mojem sanjskem svetu? Začelo se je kot sanje, a bilo tako močno, da me je zbudilo in da sem potem lahko samo strmel, kot da gledam film. Nekakšne ogromne črne živali iz oniksa, ki se prijazno pogovarjajo med seboj, me vabijo in želijo pogoltniti kot dokaz prijateljstva in ljubezni. In potem kot na sijočem belem filmskem platnu nekaj podobno kitajskim pismenkam, neugotovljiva pisava, strašni vrezi kozmične inteligence. Malo podobno kot tiste predkolumbovske čačke v kamnu v Oaxaci v Mehiki. Strmim, gledam in ne razumem ničesar, razen da se dogaja nekaj epohalnega, ampak, žal, daleč od tega, da bi moje sposobnosti to lahko razbrale in razumele, vsekakor pa uživajo. V nekem smislu sporočilo, ja, in mislim, da je tudi močna pesem kakega Pessoa ali Hlebnikova nekaj tako praktičnega za preživetje človeštva, če bo kdaj treba iti v kozmos, kot baterija ali pa tehnologija.

Ste sami sebi poskusili kdaj razložiti, kaj pomeni vaš ustvarjalni proces, ali pa raje vse prepuščate neznanim zakonitostim pesnjenja in si dopovedujete, da dokler gre, pač gre?

► Ne, vse prepuščam nezavednemu, naj bo vse tam, naj gre vse v vrečo, v nekakšno jamo za kompost. Včasih potem iz nje zrastejo velikani kiklopi ali pa smreke. Želim biti presenečen. Užitek pri pisanju je tako večji.

Ampak če zdaj recimo berete svoje stare pesmi, denimo pesem Kaj je ostuda?, ki se je spomnim še iz srednje šole. Tam zapišete: »Ostuda je če prideš domov/ in rečeš zakurite mi peč / in noben ti ne zakuri peči / in je februar / odidite odidite / najbolj globalna ostuda je grah. Če sem zelo banalen: kakšno zvezo ima grah s pesmijo?

► Grah očitno v pesmi nastopa, ne le da ima s pesmijo zvezo. Ko sem bil študent, sem živel na Gradišču 10, zraven Drame. Sobo sem ogreval s pečjo na olje. Treba je bilo kupiti nov dimnik, ker je bil stari slab in sem ga odstranil. Novega sem si ceter kupil, ampak ker sem bil nespreten in len, ga dolgo nisem montiral. Se pravi, da sem hodil domov spat v ostudno mrzlo sobo. To

Niti pomislil nisem, da bi se lahko Matija Maček, tedaj izjemno močan politični mož, identificiral s crknjeno mačko v moji pesmi Duma.

44

je baza. Grah pride sem pač kot nekaka entiteta ex nihilo.

Kdo je vaš idealni bralec? Naj vprašam drugače: lahko tudi bralec, ki ni podkovan v umetnosti, razume vaše pesmi?

► Predvsem se ne sme spraševati, ali jih razume ali ne. Ali razume jabolko? Moj idealni bralec je nekdo, ki me prebere, postane zato bolj živ in prisoten, zato širše diha in še njega prime, da bi bil kak umetnik ali vsaj DJ. Da bi pisal pesmi in frljal po svetu. Vse to je namreč mogoče, pred vami stoji primer.

Kaj bi pa odvrnili, če bi kdo rekel, da so vaše pesmi elitistične?

► Bi mu rekel, da se moti. Za marsikatero senzibilno mlado dušo sem dosegljiv, če se želi ukvarjati s poezijo in se okužiti. Zato je v Ameriki tako zanimivo brati pesmi. Bereš petinštirideset minut, poslušalci potem kupijo knjige, ti jih podpišeš, to spada k bontonu, pa še škodi ne. Odmevni prostor je večji, nekako uravnoteži izgubo, ki se zgodi pri prevajanju. Šol kreativnega pisanja na univerzah je zdaj že več kot štiristo. Poslušalci so pozorni in dobronamerni in te zasujejo z vprašanji.

Berete tudi kritike svojih pesmi?

► Berem. Z velikim veseljem sem bral spremno besedo Miklavža Komelja v zbirki Sinji stolp. Spet me je približal bralstvu. Pred tem je bilo desetletno obdobje, ko sem bil v Sloveniji nekak zombi, vsak je le zamahnil z roko, češ, spet Šalamun. Dovolj, preveč.

Kar samo po sebi se zdaj postavi vprašanje, v kakšnem razmerju je Tomaž Šalamun s pesnikom Šalamunom. Ameriško-britanski pesnik Thomas Stearns Eliot je nekoč razlagal, da je čustvo, ubesedeno v poeziji, objektivno čustvo in da to nima več nobene zveze s čustvom avtorja pesmi.

► Gospod Šalamun je zdaj star sedemdeset let, nagnjen je k pretiranemu govoričenju tako kot vsak moški v teh letih, postaja dolgočasen in paziti se mora zaradi svojega hubrisa. Krasno mu pade, da ga še vabi Amerika, kjer ima stik z mladimi dušami, od katerih se lahko ogromno nauči. Oni pravijo, da se učijo od mene, jaz pa imam občutek, da se učim od njih. Zadnjih deset let mi je ustrezalo biti gostujoči profesor kreativnega pisanja

po univerzah, prej mi ni ustrezalo in ne bi bil.

Amerika, Amerika. Kako vam je uspelo, kako ste prodrli v ZDA?

► Cela veriga srečnih naključij. Prvi stik z Ameriko, kot sem že rekel, sem imel julija 1970, ko me je kurator muzeja MOMA Kynaston McShine za mesec dni na stroške muzeja povabil v New York kot člana skupine OHO. Pred tem je Giancarlo Vigorelli, pisatelj in novinar, človek, ki je prenesel Pasternaka na Zahod, poslal k meni svojega agenta z vabilom, naj se udeležim pesniškega festivala na Siciliji. Zelo zgodaj so me uvrstili tudi v različne antologije sodobne poezije. Izjemno dobro so me sprejeli Srbi. Srbski pesnik in esejist Oskar Davičo mi je denimo napisal tako rekoč »ljubezensko pismo« čez vso zadnjo stran v uradnem glasilu partije Komunistu. To je v Sloveniji povzročilo pravi potres, saj so me tu z uradne strani obravnavali kot dekadentnega buržoaznega fičfiriča. Pri založbi Penguin je leta 1970 izšel »New Writing in Yugoslavia«, v njem so bile tudi moje pesmi, predvsem po zaslugi Vena Tauferja, ki je angleškega urednika obvestil, da obstaja tudi nekakšna Slovenija. Knjigo je bral asistent International Writing Programa na univerzi v Iowi, povabili so me in tako je zgodba tekla naprej. Sreča, lahko pa bi bilo tudi čisto drugače.

Na univerzi v Iowi ste bili leta 1971 gost International Writing Programa. Tako ste imeli možnost podrobneje spoznati literarno sceno. Je bilo zgolj naključje, da ste se znašli tam?

► Zasluge za to imata Primož Kozak, ki je bil tam leto pred mano, in antologija, izdana pri Penguinu. Pri izbiri so upoštevali tudi njegov glas. Prvega je predlagal Dušana Jovanoviča, svojega mladega konkurenta, drugega Rudija Šeligo. Oba sta ponujeno mesto zavrnila, mene pa ni bilo treba niti najmanj prepričevati. Ob prihodu v Iowo se dobro spominjam mitičnega srečanja s finsko-angleško-ameriškim pesnikom Anselmom Hollom. O njem mi je pripovedoval Michael Scammell, danes profesor na Kolumbijski univerzi v New Yorku, avtor znamenitih knjig o Solženicinu in Arthuru Koesterlju; z Venom Tauferjem je izdal Kocbeka, takrat je bil lektor v Ljubljani in prav te dni je spet na obisku pri nas.

Prvi večer, takoj ko so nas namestili v stanovanje, sem se odpravil v mesto, vstopil v neki lokal in zagledal zanimivo družino mlajših ljudi, ki so se blazno krohotali. Po pogovoru med njimi sem razbral, da so pesniki, med njimi pa je bil tudi Hollo, tedaj predstojnik prevajalskega oddelka na univerzi. Stik se je vzpostavil takoj, ponudil mi je pomoč pri prevajanju samega sebe, pomagali pa so mi tudi njegovi študenti. Kmalu sta v angleškem prevodu izšli dve moji knjižici. Seveda ne pri velikih založbah. Na ameriško literarno sceno sem vstopal postopoma, korak za korakom, predvsem prek objav v literarnih revijah.

Pisanja poezije v angleščini pa se niste lotili?

► Ne. Ne znam tako dobro angleško. Moj diskurzivni jezik v angleščini je slab. Vedno ko dobim vabilo za semester, se sprašujem, ali si ne bodo morda premislili, ko bo šef oddelka, ki navadno ni pesnik, prebiral moje uboge napovedi, kaj mislim predavati. Teh napovedi se tako ali tako ne držim, vse delam po instinktu, vnaprej, preden ne poznaš študentov, ne moreš vedeti, kaj bo zanje najboljši. Sicer pa očitno druga stran Atlantika energetsko dobro vpliva name, saj tam lažje pišem kot doma. V Mehiki, kjer sem bil dvakrat po sedem mesecev, sem napisal pet knjig, v ZDA pa približno polovico svojih knjig.

Ko sem bil drugo leto v Iowi, vpisal sem doktorat na primerjalni književnosti, sem začel sanjati svoje otroštvo v polomljeni angleščini. Nisem vedel ne kod ne kam. Odšel sem po nasvet k očetu zahodnoslovanske poezije Czeslawu Miloszu v Berkeley. Rekel mi je: »Prestari ste, mladi mož, da bi spremenili jezik. Ne ostanite tukaj, kaj vam bo doktorat iz primerjalne književnosti? Vrnite se domov, sicer si boste uničili poezijo! Poleg tega Tito ni Stalin.« Tako sem ostal pesnik, ki piše v slovenščini, in mi seveda ni žal.

Tudi vaš kolega Haas pravi, da je vaša dela težko prevajati.

► Ne spomnim se, kje to pravi, sam mislim, da ni tako. Jesiha, na primer, je izredno težko prevajati. Vem, ker smo pred leti v Iowi pripravljali angleški prevod zbirke mlade slovenske poezije. Prevajanje Jesiha nam je delalo preglavice, vendar nam je z mlajšimi kolegi

vseeno uspelo. Če prevod funkcionira, je to tudi nekakšna verifikacija, seveda ne nujno. Ruse je zelo težko prevajati v angleščino. Ruse so dosti prevajali, vendar nimajo vpliva na pesnike, zame pa pravijo, da sem eden izmed botrov mlajše ameriške poezije.

Malce nevhvaležno vprašanje: so za vas vse pesmi, ki ste jih napisali, do bre?

► Vedno sem se po svojih najboljših močeh trudil biti selektiven, veliko sem tudi zavrgel. Danes se mi zdi marsikaj preveč patetično, narcisoidno, so pa tudi pesmi, ki zdaj bolj žarijo, kot so pred dvajsetimi leti. Vsem mladim pesnikom svetujem, naj ne uničujejo ničesar. Tako kot je delal Gabriel Stupica: če s sliko ni bil zadovoljen, jo je obrnil v zid, morda jo bom čez dve leti videl drugače, je rekel. Moje pesmi nastajajo hitro, vendar jih dolgo gledam in izčrtavam, preden gredo v tisk. Včasih se počutim nelagodno, ker toliko pišem. Ampak Ramon Llull, mistik in pesnik v 13. stoletju, je napisal 243 knjig. Janis Ricos jih je napisal 133. So torej še hujši primeri. Napisal sem 40 samostojnih zbirk, 74 mojih prevedenih knjig je izšlo v 19 jezikih.

Med letoma 1996 in 1999 ste bili kulturni ataše na slovenskem veleposlaništvu v ZDA. Ste lahko pomagali slovenskim umetnikom pri prodoru v ZDA in kaj pomeni izid knjige slovenskega avtorja v tako veliki državi?

► Zelo pomaga, če je ta slovenski pesnik že objavljaval v ameriških revijah. Američani namreč zelo malo prevajajo tujo književnost. Ko sem se vrnil v Slovenijo, so bili mnogi razočarani, ker mi je uspelo dosti manj, kot sem upal, da mi bo. Imeli smo sicer gostovanja slovenskih pesnikov, razstave slovenskih slikarjev, a premalo, za kaj več ni bilo denarja. Bil sem dober evropski kulturni ataše, omogočal sem prodor Francozom in Holandcem, jim našel založnike in njihove institucije povezoval z Academy of American Poets; precej absurdno, ker je za njimi stal denar. Izboril sem stanovanje v Brooklynu za slovenske umetnike, kar je bilo težko obdržati, ampak zdaj se je že izkazalo, da je to poceni, praktična in uspešna možnost. Moj model je rodil brate v Berlinu, Londonu, Parizu in na Dunaju in ni več v nevarnosti. Ni

Živi slovenski pesniki imamo v ZDA izdanih več knjig kot živi nemški in italijanski pesniki skupaj.

se mi treba zvijati kot kača okrog kulturnih ministrov, da bi se ohranili. Vsaj za to ni treba, da bi me bilo sram. Poleg tega smo danes v ZDA slovenski književniki uspešni, da je kar težko verjeti. Živi slovenski pesniki imamo v ZDA izdanih več knjig kot živi nemški in italijanski pesniki skupaj. Dimenzijo zadnje Štegrove nagrade za najboljšo tujo prevedeno zbirko poezije leta v ZDA si je iz Ljubljane težko predstavljati. In z Alešem Debeljakom imava skupaj prevedenih 20 knjig. **Tudi v ZDA se je verjetno težko prebiti s poezijo. Še posebej z družbenokritično?**

► V ZDA je gotovo več kot tisoč literarnih revij. To je gromozanska količina, vendar je večina teh revij relativno povprečna in dolgočasna, ima klasično naracijo in ne seže zelo daleč. Čeprav je tam najvitalnejša pesniška scena, se je mlademu pesniku dosti težje prebiti kot pri nas. Tudi sam berem ameriške rokopise pesniških zbirk kot žirant. Ampak do mene pride recimo petindvajset finalistov. Kaj pa se je zgodilo s tistimi pred njimi, med številko petindvajset in šeststo, kar je nekako običajna številka pri natečajih? Ne morem vedeti, zelo velika verjetnost je, da je prezrto kakovostno delo, ker selektorji - v glavnem študenti takoj po diplomi - pred mano niso bili dovolj senzibilni, da bi opazili prebojen tekst. Kot pravi moja prijateljica Mary Ruefle, zame zdaj morda prva dama ameriške poezije, je Amerika krasen trg za povprečnega pesnika, a zelo težek za res izjemnega.

Pa vendar se zdi, da je ameriška družba poeziji in poetom naklonjena. So razlike v tem odnosu med ZDA in Evropo?

► Zelo zanimivo, da v Evropi samo še španska inteligenca bere poezijo. Skoraj povsod drugod poezijo v glavnem berejo pesniki in pesniške duše. In pesniki, razen v ZDA, kjer so po univerzah, nimajo denarja. Samo v največjih ameriških mestih, recimo v New Yorku ali Seattlu, pridejo na branje poezije tudi advokati, arhitekti, da dobijo podpis avtorja. Branje v okviru ceha torej. Ker pa je pesniška srenja v Ameriki ogromna, ima močno podporo. Ta trenutek so ZDA odprte za tujce, kajti ko se spoprijemajo s težavami, je več prevodov tujih del. To se je pokazalo v času vietnamske vojne

in zdaj vojne v Iraku. Drugače pa znajo biti tako strahotno samoza-dostni, da jih ne briga nič drugega razen Amerika.

Čemu poezija, zakaj brati? Že Platon je namignil, da bi bilo pesnike najbolje izgnati in prepustiti upravljanje družbe nekemu racionalističnemu ti-pu.

► Ja, ampak zakaj gre Platonu. Platon hoče biti Homer, hoče mu vzeti primat, sam hoče biti največji pesnik. Platona je treba samo dobro dobro prebrati in prideš do tega, da tudi on misli, kar misli Tine Hribar - poezija je še bistvenejša od filozofije. Poezija je najsubtilnejši, najnatančnejši dostop do tega, kako diha in utripa svet, kako se dogaja jezik, kaj je s kozmosom, kaj s svetlobo in kaj je ustvarjanje. Poezijo so vedno odrivali, vedno tarnali nad njo. Tudi Slovenci, ko so se osamosvojili, so rekli, da je poezija za gospodinje in župnike, kajti zdaj, ko imamo državo, sta pomembna film in arhitektura. Točno, ampak ne popolnoma. Poezija je najstabilnejša človeška zgodba v zadnjih pet tisoč letih in zares nikoli ne ponikne. Se ni zgodilo, da bi izginila. Je vedno ključna, a skrita.

Kaj bi se moralo zgoditi danes, da bi imela pesniška beseda spet večji pomen?

► Nič ni treba spreminjati. Treba je le pisati močno poezijo, ne pa se ukvarjati z vprašanjem njenega vpliva. Resničnega pesnika vpliv ne zanima. Zares je pomembna samo poezija. Pesnik je lahko prezrt, a prej ali slej se pokaže moč njegove besede in duha. Emily Dickinson ni objavila ničesar za časa svojega življenja. Po moji smrti, ker sem tako razkričan in prevajan, bo luknja in verjetno precej časa ali pa nikoli več ne bom za nikogar zanimiv. Da bova skupaj z Lipetom Haderlapom trohnela v popolni anonimnosti, kot napoveduje Ervin Fritz, je seveda možno. Odkrili bodo moje sodobnike, ki so danes manj vidni in ki za časa svojega življenja niso imeli teh srečnih naključij in okoliščin. Vsakemu nekaj. Demokratično.

In tako poezija ostaja stik z večnostjo ...

► ... Tako je. Jasno, da se je večina pozabi. A v kanonu ostane toliko žive, da poezija žari in na koncu obstane.

✕

natureta®
Barviti okusi narave

Bon Appétit!

Hranimo najboljše

Gotove jedi Natureta

so pripravljene iz najboljših sestavin. Zaradi naravne, toplotne obdelave jedi ohranjajo okus, hranilno vrednost in ne potrebujejo konzervansov ali drugih umetnih dodatkov. Zato predstavljajo odlično rešitev za okusen, kakovosten in biter obrok predvsem, ko vam primanjkuje časa. Poskusite!

www.natureta.si
www.facebook.com/natureta